

ХОРХЕ ЛУИС БОРХЕС

ХУЛНО ИЗКУСТВО

Превод от испански: Румен Стоянов, 1994

chitanka.info

Едно точно и пламенно проучване на другите литературни жанрове ме накара да повярвам, че бичуването и подигравката непременно ще струват много повече. Нападателят (си рекох) знае, че нападнатият ще бъде самият той и че „всяка дума, която произнесе, може да бъде използвана срещу него“, според честното предупреждение на пазачите от Скотланд Ярд. Тази боязън ще го принуди да изтърпи нарочни будувания, които обикновено избягва при други, по-удобни случаи. Ще иска да бъде неуязвим и в определени страници наистина ще бъде. Съпоставката между добрите Пол-Грусакови възмущения и неговите мътни панегирици — за да не привеждам аналогичните случаи у Суифт, Джонсън и Волтер — вдъхнови или подпомогна това въображение. То се разсея, когато оставих сложното четиво на тия присмехулства заради изследването на техния метод.

Веднага забелязах едно: основната справедливост и деликатната грешка на моята догадка. Подигравчиата действа с будуване, наистина, но с будуване на картоиграч, допускащ измисленостите на колодата, нейното покваримо небе, осеяно с двуглави личности. Трима царе заповядват в покера, а не означават нищо. Полемистът е не по-малко условен. Пък и вече уличните рецепти за оскърбление предлагат един илюстративен макет на онова, което може да бъде полемиката. Човекът от Кориентес и Есмералда отгатва същата професия у майките на всички или иска да се преместят веднага в едно много общо място, което има различни имена или наподобява груб звук — и по едно неразумно споразумение се е решило, че оскърбеният от тези приключения не е самият той, а внимателната и мълчалива аудитория. Не е потребен дори език. Да си захапеш кутрето или да заемеш страната откъм стената (Семпсън; Ейбрам) към 1592 било законната монета на провокатора в лъжовната Шекспирова Верона и в бирариите на публичните домове и местата за боеве на мечки в Лондон. В държавните училища правенето на дълъг нос и плезенето вършат тази услуга.

Друго основно очерняне е понятието *куче*. В 146-та от *Хиляда и една нощ* дискретните могат да научат, че синът на лъва бил затворен в сандък от Адамов син, който му се скарал по този начин: *Съдбата те е съборила и няма да те изправи на крака предпазливостта, о, куче на пустинята*.

Една условна азбука на позорене определя също тъй и полемистите. Званието *господин*, неразумно пропускано или нередовно в устното общуване на мъжете, е очернящо, когато го лепват. *Доктор* е другото унищожение. Да упоменеш сонетите, *допуснати* от доктор Лугонес, равнозначни да ги измериш завинаги лошо, да опровергаеш всяка една от техните метафори. При първото прилагане на *доктор* умира полубогът и остава смътният аржентински господин, носещ изкуствени хартиени яки, когато бръснат през ден и може да се спомине от прекъсване на дихателните пътища. Остава същностното неизлечимо нищожество на всяко човешко същество. Но остават и сонетите заедно с музиката, която чака. (Един италианец, за да се отърве от Гьоте, издаде кратка статия, където неуморно го назоваваше *сеньор Волфганг*. Това беше почти подмазване, понеже равнозначеше да не се знае, че не липсваха истински доводи против Гьоте.)

Да допуснеш един сонет, да наиздадеш статии. Езикът е репертоар от подобни пренебрежителности, които са главният атрибут в спречкванията. Да кажеш, че един литератор се е изпуснал с някоя книга или я е стотвил или изгрухтял, е прекалено лесно изкушение; по-добре стоят бюрократичните или бакалски глаголи: отпращам, давам ход, изразходвам. Тези безплодни думи се съчетават с излиятелни и срамът на противника е вечен. При някакво запитване за един аукционист, който обаче беше и декламатор, някой съобщи, че разпродавал енергично *Божествената комедия*. Епиграмата не е смазващо остроумна, ала нейният механизъм е типичен. Става въпрос (както при всички епиграми) просто за объркваща измамност. Глаголът *разпродава* (подсилен от наречието *енергично*) дава да се разбере, че обвиняваният господин е непоправим и мръсен аукционист и че неговата дантевска грижливост е една безсмислица. Слушаният приема довода без колебание, защото не му го предлагат като довод — добре формулиран, би трябвало да му откаже своето доверие. Първо, да декламираш и да разпродаваш са сходни дейности. Второ, древното призвание на декламатора е можело да подпомогне задачите на аукциониста поради доброто упражнение да се говори на всеослушание.

Една от сатиричните традиции (неподмината нито от Маседонио Фернандес, нито от Кеведо или Джордж Бърнард Шоу) е безусловното разместване на понятията. Според прочутото предписание лекарят

неизбежно е обвиняван, че изповядвал замърсяването и смъртта; писарят — че крадял; палачът — че насърчавал дълголетие; художествените книги — че приспивали или вкаменявали читателя; скитниците евреи обвинявали в парализа, шивача — в нудизъм, тигъра и людоеда — че не прощавали на равнина. Разновидност на тази традиция е невинната поговорка, преструваща се навремени, че допуска онова, което унищожават. Например: *Приветстваното походно легло, под което генералът спечели битката*. Или: *Очарова ни последният филм на остроумния режисьор Рене Клер. Когато ни събудиха...*

Друг услужлив метод е рязката промяна. Например: *Един млад свещеник на Красотата, доктринерски ум с елинска светлина, един необичайник, истински човек с вкус (на мишка)*. Също и този куплет от Андалусия, който минава за секунда от осведомяване в нападение:

*Двадесет и пет клечки
има тоя стол,
искаш ли да го направя
във ребрата ти на сол?*

Повтарям формалната страна на тази игра, нейния упорит стремеж да пробутва непременно объркани доводи. Действително да отстояваш едно дело и да сипеш подигравателни преувеличения, лъжливи милосърдия, предателски отстъпки и търпеливо презрение не са несъвместими дейности, но пък са тъй различни, защото никой не ги е съчетавал досега. Търся прочути примери. Заел се със сриването на Рикардо Рохас, какво прави Грусак? Това, което преписвам и на което всички литератори от Буенос Айрес са се наслаждавали. *Именно така, например, след като изслушах с примирение два-три откъса в деепричастна проза от известна тухла, на която ръкопляскаха на всеослушание онези, които едва-едва са я отворили, смятам се за упълномощен да не продължавам по-нататък, като се придържам засега към кратките прегледи или показалците на онази обилна история за онова, което органически никога не е съществувало. Думата ми е изрично за първата и най-несмилаемата част от грамадата (заема три тома от четирите): каканижения на туземци*

или метиси... С това добро лошо настроение Грусак изпълнява най-желания обред на сатиричната игра. Наподобява, че му домъчнява за грешките на противника (*след като ги изслушах примирено*); позволява да бъде съзряно зрелището на един внезапен гняв (първо думата *тухла*, после *грамадата*); възползва се от хвалебствени понятия, за да нападне (тази *обилна* история), изобщо, играе си както иска. Не допуска грехове в синтаксиса, който е въздействащ, но ги допуска в довода, който изтъква. Да порицаеш една книга заради обема, да намекнеш досежно претрашилия се да посегне към тая тухла и накрай да изповядваш безразличие относно дивотиите на някакви си индианци или мулати, изглежда отговор на сводник, не на Грусак.

Привеждам тази друга приветствана строгост на същия писател: *Съжаляваме, че пускането в продажба на плодоарията на доктор Пинеро е било сериозна пречка за нейното разпространение и че този навременил плод на една и половина годишно дипломатическо скитане се е ограничил да предизвика „впечатление“ в дома на Кони. Такова нещо не би се случило с Божията помощ и, поне що зависи от нас, не ще се изпълни тази тъй меланхолна участ.* Отново апаратът на милостта; отново дяволията на синтаксиса. Отново изумителната баналност на цензурата: да се смееш над малцината заинтересовани, които може да привлече едно писание, и над продължителното му изработване.

Подобно елегантно отстояване на такава нищета може да извика в паметта мрачният корен на сатирата. Той изхожда (според най-неотдавнашна убеденост) от магическите проклетия на гнева, не от размишленията. Той е светинята на едно правдоподобно състояние, при което нараняванията, насочени към името, падат върху притежателя му. На ангела Сатанаил, бунтовен първородник на Бога, когото обожествявали богомилите, отрязали частицата *-ил*, която крепяла неговата корона, неговия блясък и промисъл. Сегашното му обиталище е огънят, а неговата гостенка — гневът на Всемогъщия. Кабалистите разказват тъкмо обратното — че семето на прадалечния Авраам било безплодно, докато вмъкнали в името му още една буква, която го направила способен да поражда.

Суифт, един твърде огорчен човек, възнамерявал в хрониката си за пътуванията на капитан Лемюъл Гъливер да очерни човешкия вид. Първите приключения — пътешествието до мъничката република на

Лилипут и до безмерната Бробдинганг — са това, което Лесли Стивън приема: една антропометрична мечта, която в нищо не достига сложностите на нашето битие, неговия огън и неговата алгебра. Третото, най-забавното е, когато се надсмива над експерименталната наука посредством преизвестния похват на разместването: разнебитените Суифтови кабинети искат да разпространяват безвълности овце, да използват леда за произвеждане на барут, да омекотяват мрамора за възглавници, да изчукват в тънки пластини огъня и да използват хранителната част, съдържаща се в изпражненията. (Тази книга включва и една силна страница за неудобствата на грохналостта.) Четвъртото пътешествие, последното, иска да покаже, че зверовете струват повече от хората. Описва една добродетелна република на разговарящи коне, едноженци, струва си да кажем човешки, с пролетариат от четирикопитни хора, които обитават вкупом, ровят земята, докопват виметата на кравите, за да крадат млякото, стоварват изпражненията си върху другите, поглъщат развалено месо и смърдят. Фабулата е противоположна, както се вижда. Останалото е литература, синтаксис. В заключение се казва: *Не ми досажда зрелището на един адвокат, джебчия, полковник, глупак, лорд, комарджия, политик, измамник.* Някои думи в това изреждане са заразени от съседните.

Два последни примера. Единият е прочутата пародия на обида, която импровизирал доктор Джонсън. *Неговата съпруга, господине, под предлог, че работела в публичен дом, продава контрабандни платове.* Другият пример е най-блестящата хула, която познавам: хула, още по-разкошна, ако вземем предвид, че е единственият досег на автора ѝ с литературата: *Боговете не се съгласили Сантос Чокано да опозори ешафода, умирайки върху него. Ето го жив, след като е уморил безчестието. Да опозориш ешафода. Да умориш безчестието.* От толкова прочути отвличености гърмът, стоварен от Варгас Вила, избягва всякакво общуване с пациента и го оставя читав, невероятен, съвсем второстепенен и може би безнравствен. Достатъчно е най-беглото упоменаване на Чокановото име, та някой да възстанови проклятието, помрачавайки със злостен блясък всичко, що се отнася до него — дори подробностите и признаците на това безчестие.

Мъча се да обобщя предходното. Сатирата е не по-малко условна, отколкото диалога между годеници или сонета, отличен с

естествено цвете от Хосе Мария Монер Санс. Неговият метод е вметването на софизми, неговата единствена закономерност е едновременното измисляне на добри лудории. Забравих — има освен това задължението да бъде паметна.

Тук е мястото на една мъжка реплика, за която разказва Де Куинси (*Съчинения*, том единадесети, с. 226). В някакъв богословски или литературен спор на един господин плиснали в лицето чаша вино. Нападнатият не трепнал и рекъл на оскърбителя: *Това, господине, е отклонение, чакам довода ви.* (Главният герой на тази реплика, някой си доктор Хендерсън, починал в Оксфорд към 1787, без да ни остави друг спомен освен тези справедливи думи: достатъчно и красиво безсмъртие.)

Едно устно предание, което записах в Женева през последните години на Първата световна война, разправя, че Мигел Сервет рекъл на съдиите, осъдили го на кладата: *Ще изгоря, но то е просто един факт. Ще продължим да спорим във вечността.*

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.